

ШИДЭТ ДОМОГ (МИФ) БОЛ ПСИХОАНАЛИТИК СУДАЛГААНЫ НЭГ ЧУХАЛ ОБЪЕКТ МӨН НЬ

Б.Цэрэнханд (Докторант)

*МУИС-ийн ШУС-ийн Хүмүүнлэгийн ухааны салбар
Философи, шашин судлалын тэнхимийн докторант*

Түлхүүр үгс: Миф, Архетип. Ухамсаргүй сэтгэл. Хамтын ухамсаргүй сэтгэл. Анима ба анимус.

Товч утга: Шидэт домог(*mith-миф*), зүүд, сэтгэцийн өвчтэй хүмүүсийн хий бодол зэрэг бол ухамсаргүй сэтгэлийг илрүүлэх гол аргууд мөн гэж Швейцарийн аналитик сэтгэл зүйч, сэтгэлийн эмгэг судлаач, соёл судлаач Карл Густав Юнг (1875-1961) үзэж байжээ.

Ухамсаргүй сэтгэлийг судлахад шидэт домог томоохон байр суурь эзэлдэг. Энэ асуудлыг авч үзэх нь энэ өгүүлийн зорилго мөн.

К.Г.Юнг шидэт домогтой хэрхэн санамсаргүй учирч, түүнийг ухамсаргүй сэтгэл судлах арга болгосноо өгүүлсэн байдаг. Үүнд: *шидэт домог зүй рүү тохиолдлоор орчихсон нь би ердөө л та нараас арай олон ном унисаных биз. Намайг эмнэлэгт ажиллаж байх үед тун гойд сонин юм хардаг, их дуугүй бөгөөд нэлээд зожиг, шизорфрени өвчтэй гэсэн оноштой нэгэн өвчтөн байсан юм. Тэр хүн эмнэлэгт 20 гаруй жил хэвтсэн. Тэрбээр залуудаа эмнэлэгт ирэхдээ ямар нэгэн тусгай боловсролгүй бөгөөд жирийн албан хаагч төдий байв. Нэг удаа тасагт нь яваад ороход өнөөх залуу ихэд баярлаж байна. Тэгээд намайг дуудаж, халаадны энгэрээс минь чангаасаар байгаад цонхны дэргэд авчираад: “Эмч ээ! Яг одоо! Одоо хараарай! Гараад ирлээ, тэр нарыг хараарай, хэрхэн мандаж байгааг сайн хар, тэгээд нарыг дагуулж толгойгоо хөдөлгө. Дараа нь та нарны цацрагийг олж харна. Энэ бол салхины үүсэл гэдгийг та ойлгох болно. Тэгээд нар нэгээс нөгөө талруу таны толгой шиг хэрхэн эргэлдэн байгааг олж харна гэсэн юм. Тэрээр надад “тэдгээр лүү өнгийн харах” санал тавьсан билээ. ”Мэдээж би юу ч ойлгоогүй. Түүнийг зүгээр л солиорч байна гэж бодсон. Гэхдээ энэ явдал миний ой тойнд үлдсэн. 40 жилийн дараа шидэт папирус цаасны тухай бүлэг бүхий (Albert Dieterich ‘Eine Mithras-Litu die’) герман судлаачийн ном тааралдсан юм. Би түүнийг их сонирхож уншиж байтал долдугаар хуудсанд нь нөгөө хий юм хардаг эрхмийн харсан юм яг “үг бүрчлэн” байхыг мэдсэн. Тэнд “хоёр дахь залбирагчийн дараа мандаж буй нарны цацраг хэрхэн тусаж байгааг та олж харна. Тэгээд салхины үүсэл нь нарнаас доош урт гуурс мэт унжин харагдах бөгөөд дорно зүг рүү харвал тийшээ хөдөлнө, өрнө зүг рүү харвал бас л таныг дагах болно” гэж бичсэн байхыг уншсан юм. Миний тэр өвчтөн иймэрхүү юмыг яаж олж харсан байж таарах вэ?. Энэ гайхмаар давхцал цаашдын маань ажилд түлхэц болсон. Энэ бол хэний ч мэдэхгүй зүйл. Харин өвчтөнтэйгөө ярилцсанаас хойш 40 жилийн дараа энэхүү ном хэвлэгдсэн учир өвчтөн ямар нэг ном уншсан байх боломжгүй байлаа.*

К.Г.Юнг өөрийгөө хэрхэн шидэт домоггүйг анхааран судлахад түлхсэн тухайгаа ийнхүү өгүүлжээ. К.Г.Юнг шидэт домгийг судалснаараа “хамтын ухамсаргүй сэтгэл” хэмээх ойлголтоо боловсруулсан байдаг. Энэ ойлголтын агуулгын үүднээс хандвал З.Фройдын ухамсаргүй сэтгэл бол бодгальд л хамаатай байж, хүний сэтгэлд нууцаар хадгалагдаж, хүн төрөлхтний ерөнхий дурсамж болж байдаг энэхүү хамтын ухамсаргүй сэтгэлийн нэг хэсэг төдий аж.

Хамтын ухамсаргүй сэтгэл бол инстинкт, архетип хоёроос бүрддэг агуулгатай гэж К.Г.Юнг үзсэн юм. Үүнд: архетип бол хамтын ухамсаргүй сэтгэлийн гүн дэх анхдагч дүр ба загвар, гагцхүү ухамсарт биш үйл ажиллагааны үр дүнд ухамсрын “гадаргад” гарч ирдэг хий юм, шашны төсөөлөл, бэлгэдэл зэрэг мөн. Архетип бас янз бүрийн миф, зүүд зэрэгт илэрдэг. Тиймээс хүн архетипийг сэтгэхүйгээр таньж авдаг биш, харин зөвхөн интуицээрээ мэдэрч байдаг.¹

К.Г.Юнгийг тууштай дагалдагчдийн нэг бол Мария Луиза фон Франц(1915-1998) юм. Тэрээр Цюрихийн их сургуульд философи, психологийн чиглэлээр суралцаж төгссөн. 1943 онд философийн докторын зэрэг хамгаалсан. Энэ хүн 1933 онд 18 настайдаа Цюрих хотод К.Г.Юнгтэй анх уулзсанаа хойш бараг л 30 орчим жилийн туршид хамт ажилжилласан байна. Тэрээр К.Г.Юнгийн өгүүлдэг алхимийн текст, зүүд, миф, үлгэрийг тайлбарлах сэтгэлзүйн тайлбар, ертөнцийг үзэх үзэл зэргийг хүлээн зөвшөөрч, К.Г.Юнгийн үндэслэсэн Институтэд багшилж байсан юм. “Үлгэрийн тухай сэтгэл

¹ См. Об этом напр.: Карл Густав Юнг. Архетип и миф. М., 1991

судлал (Психология сказки)” хэмээх бүтээл бол К.Г.Юнгийн үзлийг тайлбарласан Мария Луиза фон Францын гол бүтээл мөн.

Мария Луиза фон Франц “Үлгэрийн тухай сэтгэл судлал” хэмээх номныхоо 1 дүгээр бүлэг болох “Шидэт үлгэрийн онол(Теория волшебных сказок)” хэмээх хэсэгтээ миф бол архетипийг илэрхийлэгч гол үндэслэлүүдийн нэг гэж үзэж байлаа. Ингээд тэрээр дараах байдлаар мифийг авч үзсэн байдаг. Түүний үзлээр шидэт домог бол хамтын ухамсаргүй сэтгэлийн шууд тусгал нь юм. Ийм учраас өөр бусад шинжлэх ухааны судалгаа шинжилгээний материалаас илүү шидэт домог бол ухамсаргүй сэтгэлийг илрүүлэхэд илүү их үнэ цэнэтэй байдаг. К.Г.Юнгийн тайлбараар архетипийг хамгийн энгийн, тодорхой, товч байдлаар шидэт домог дүрсэлсэн байдаг. Үүний ачаар архетипийг ойлгох түлхүүрийг бидэнд шидэт домог өгдөг гэж К.Г.Юнг үзэж, ийм үзлийг Мария Луиза фон Франц баримталж байлаа.

К.Г.Юнгийн үзлээр шидэт домог, түүхэн домог, өргөн дэлгэр тархсан домгийн материал нь соёлын давхаргаар нэвт дамждгийн улмаас хүний сэтгэлийн анхдагч үндсэн бүтцийг ойлгох гол түлхүүр болдог. Шидэт домогт агуулагддаг өвөрмөц соёлын давхраа бусад мэдлэгт нилээд бага байдаг. Ийм учраас өвөрмөц соёлыг агуулдаг шидэт домог бол сэтгэлийн анхдагч үндсэн суурийг маш ихээр тодорхой харуулдаг.² Тийнхүү түүнийхээр шидэт домог чухал үнэлэмжтэй.

К.Г.Юнгийн үзлээр архетипийн мөн чанараа тийнхүү сэтгэхүйд үл мэдэгдэх, үл танигдах сэтгэлийн зүйл байдаг учраас сэтгэхүйн хэл бол ямар ч архетипийн хэлбэр талыг хангалттай гаргаж өгдөггүй байна. Харин шидэт домог бол ухамсаргүй сэтгэлийг илэрхийлэх хамгийн сайн тайлбар байдаг гэж Мария Луиза фон үзжээ. Ийм үзэл бол К.Г.Юнг: архетипийн онцгой чадвар бол мифологи шинж нь мөн гэж тайлбарласанд нийцдэг.

Шидэт домог нь сэтгэлийн үзэгдлийг тайлбарлах оролдлого хийдэг юм байна гэсэн К.Г.Юнгийн дүгнэлтийг би хүлээн зөвшөөрч байна хэмээн “Үлгэрийн тухай сэтгэл судлал” хэмээх номондоо тэрээр бичсэн байдаг. Бид шидэт домгийг төрөл бүрийн бүх хэлбэрээр нь ойлгоход маш эдрээтэй, хэцүү төвөгтэй байдаг. Түүнийг алс холын ирээдүйд л зах зухаас нь дөнгөж мэдэх боломжтой юм. Гэсэн хэдий ч энэ үзэгдлийг ойлгож болно. Хүн бүрт, үндэстэн бүрд энэ сэтгэлийн бодит байдалтай харилцах, түүнийг ойлгох өөрийн гэсэн арга байдаг юм хэмээн энэ номондоо бас бичсэн байдаг.

Түүний үзлээр ер нь шидэт домог бол янз бүрийн цаг хугацаа, янз бүрийн үе шат дундуур явж ирсэн байдаг. Иймдээ ч шидэт домог зарим нөхцөлд нь сүүдрийн асуудалтай холбоотой байдаг байна. Шидэт домог нь эхний шатандаа илүү дэлгэрэнгүй, тодорхой тайлбарлаад харин цааш үргэлжлэх үйл явдлын дараа ердөө ерөнхий төсөөлөл өгдөг. Анима ба анимусыг авч үзсэн зарим онцгой утгатай шидэт домог байдаг. Түүнчлэн түүний дүр төрх нь эцэг ба эх юм. Бүх шидэт домог адилхан үнэ цэнэтэй. Эндээс онцлох үйлдлүүдийг нь ялган харах хэрэгтэй. Ямар ч архетип өөрийн мөн чанар, утгын хувьд хамтын ухамсаргүй сэтгэлийн хэлбэрээс бүрдэж байдаг. Гэвч архетип бол хамтын ухамсаргүй сэтгэлийн тусгал юм хэмээн Мария Луиза фон Франц үзэж байлаа. Энэ нь К.Г.Юнг: архетипэд арьсны өнгө, цусан төрөл зэрэг үл удамшиж, бас бодгаль хүний хувийн туршлагаас үл хамаарч, харин хүн төрөлхтний нийтлэгүүд ба хамтын уг чанар тусгагддаг гэж үзсэнтэй нь нийцэж байна.

Аналитик психологичдийн үзлээр архетип бол хамтын ухамсаргүй сэтгэлийг нэвтлэгч нилээд хаалттай энергийн систем юм. Тэр нь оновчтой ойлгоход хэцүү бэлгэдэл байдаг. Өөрөөр хэлбэл архетипийг мэдье гэвэл түүнийг багтаасан бэлгэдлийг ойлгох хэрэгтэй болно гэсэн үг юм. Мария Луиза фон Францын үзлээр архетип бол сэтгэлийн өвөрмөц түлхэц(импульс) юм. Үүнийг соронзон цацраг туяа(архетип) сэтгэлийн бүх орон зайгаар нэгэн зэрэг тархаж байдаг гэж ойлгож болно. Бид архетипийн дүрсийг тодорхой илэрхийлж сурахад суралцах хэрэгтэй. Энэ бол маш чухал. Архетипийн өвөрмөц чанарыг ойлгоход дөхөж очих хэрэгтэй. Хүний зан аашийг архетипийн хэлбэрүүд тодорхойлж байдаг. Иймээс сэтгэлийн ийм өвөрмөц хэлбэрийг илүү, тодруулах хэрэгтэй хэмээн Мария Луиза фон Франц бичиж байв.

Мария Луиза фон Франц “Үлгэрийн тухай сэтгэл судал” хэмээх номондоо К.Г.Юнгийн өвөрмөц үзлийг тайлбарлахаасаа өмнө эхлээд домог судлалын түүхийг товчхон авч үзсэн байдаг. Тэрхүү түүх бичлэгийн агуулгыг товч авч үзье. Энэ нь шидэт домгийн талаархи судалгаа философид чухал ач холбогдол үзүүлснийг илэрхийлэхэд зохих үнэ цэнэтэй байна.

² Мария Луиза фон Франц. Психология сказки. <http://www.ereading.link/book.php?book=143440>

Шидэт домгийг судалсан анхны хүн бол эртний грекийн философич Платон юм³. Эрт дээр үед хөгшин настай эмэгтэйчүүд хүүхдүүдээ бэлгэдлийн түүх буюу миф(mythoi) ярьж өгдөг байсныг Платоны диалогиос уншиж болно. Эртний үед хүүхдүүдээ сургах, хүмүүжүүлэх үүднээс шидэт домгийг ярьж өгдөг байжээ. Өөрөөр хэлбэл энэ үед шидэт домог нь нийгмийг хүмүүжүүлэх үүрэгтэй байсан байна.⁴

Шидэт домог нь XVII-XVIII зууны үед зөвхөн хүүхдүүдэд ярьж өгдөг зүйл биш болж хувирав. Өөрөөр хэлбэл энэ үеэс шидэт домог сонирхогчдийн тоонд томчууд хүртэл оров. Европод хөдөө, тосгоны оршин суугч нарын өвлийн цагт гол зугаа гаргадаг зүйл нь шидэт домог байв. Тэд төрөл бүрийн оюуны хэрэгцээгээ шидэт домог ярьж л хангадаг болсон байна. Заримдаа тэд шидэт домог ярихдаа философи агуулж ярьдаг болов. Ийнхүү нийгмийг хүмүүжүүлэх үүрэг эртний үед гүйцэтгэдэг байсан шидэт домог XVII-XVIII зууны үед томчуудын анхаарлыг татахаас гадна философи утгыг агуулах болжээ.

Европод шидэт домгийг онолын үүднээс анх удаа XVIII зуунд И.И.Винкельманом, И.Г.Гаманом, И.Г.Гердер гэх мэт судлаачид сонирхож эхэлжээ. Жишээ нь, К.Моритц шидэт домогт яруу найргийн үүднээс тайлбар өгсөн. И.Г.Гердер шидэт домог нь эртний мартагдсан шүтлэг бишрэл, итгэл үнэмшил болон эртний бэлгэдлүүдийн ул мөрийг дүрслэн үзүүлдэг гэж үзэж байв.

Урт удаан хугацааны туршид шидэт домгийн ихэнхи урсгал чиглэлийг хөнгөн хийсвэр, шинжлэх ухаанч бус, итгэл олж чадахааргүй гэсэн хандлагын үүднээс шүүмжлэн шидэт домогт хандаж байв. Ийм үнэлэлт авах болсон зарим нэг шалтгаан нь заримдаа хэвлэн нийтлүүлэгч, орчуулагч нар өөрсдийн үзэмжээрээ шидэт домгийг зоригтойгоор өөрчлөх, үйл явдлыг гажуудуулах явдал элбэг тохиолдох болсон байна. Ингэж өөрчлөж, хувиргаснаа тэд хэлж, тайлбарлалгүй орхидог байж.

Харин ах дүү Гриммийн бичсэн шидэт домог хүмүүст яг эх хувилбараараа хүрч байв. Гэвч заримдаа өөр өөрөөр бичигдсэн янз бүрийн хувилбаруудыг зохих хэлбэрт нь оруулж чадаагүй л байв. Гэхдээ л ах дүү Гриммийн нийтэлсэн домгийн цуглуулга нь асар их амжилтанд хүрсэн.

Ах дүү Гриммийн үүсгэн байгуулсан чиглэлээс гадна бэлгэдлийн сургууль гэж нэрлэгдэх нэгэн чиглэл үүссэн. Үүний хамгийн гол төлөөлөгч нь Гейне, Ф.Кройцер, Гёррес нар юм. Энэ чиглэлийнхний үзлээр шидэт домог гэдэг бол бэлгэдлүүдийг дүрслэн үзүүлж буй гүн философи сэтгэлгээ(глубинная философская мысль) юм.

Энд дурдаж буй “гүн философи сэтгэлгээ” гэдэг нэр томъёо бол онолын утгатай биш, бүр тодруулж хэлбэл философийн мэргэжлийн утгатай биш, харин ерийн ухамсрын төвшний утгатайгаар зарим зохиогч нарт хэрэглэгддэг юм. Энэ нэр томъёоны утгыг зарим зохиогч “мөнхийн философи(perennial philosophy)” гэдэг нэр томъёогоор бас илэрхийлсэн байдаг.⁵ Доктор, профессор Д.Дашпүрэв энэ ойлголтын тухай өгүүлэхдээ нэн эртний хүмүүсийн оюуны ертөнцөд оршин асан “мөнхийн” гэгдэх философийн үзэл санааны үндсүүд нь дэлхийн өнцөг булан бүрийн эгэл жирийн хүмүүсийн уламжлалт мэдлэгийн хүрээнд бүрэлдэн тогтсон байх” учиртай гэж зарим зохиогч үздэг. Энэ үзэл санаа нь мэргэжлийн философийн хэмжээнд биш юм⁶ хэмээсэн байна.

XVIII зууны үед шидэт домог хаа сайгүй борооны дараах мөөг шиг хэвлэгдэж эхэлсэн аж. Улс орнууд өөрсдийн шидэт домгийг хэвлэж эхлэв. Гэтэл нэг гайхалтай зүйл тохиолдов. Тэр нь юу вэ? гэхлээр шидэт домгууд өөр өөр улс орнуудад хэвлэгдэхэд нэг л сэдэв өч төчнөөн хувилбараар давтагдах болсон байна. Жишээ нь, Эртний грекийн философич, зохиолч Апулей хр.т.ө II зуунд бичсэн “Алтан тэнхлэг” гэдэг алдартай романдаа “Амур болон Психея” гэсэн нэртэй үлгэрийн тухай бичсэн байдаг. Энэхүү үлгэрт гуа сайхан эмэгтэй(красавица) ба харгис догшин (чудовище) мангас хоёрын шинжийг авч үзсэн байдаг. Энэ үлгэртэй адил төсөөтэй үлгэрүүд одоо ч Монгол, Норвеги, Швед, Орос гэх мэт бусад олон оронд байдаг. Ийнхүү Апулейн үлгэрийн хэв шинж (аймшигт амьтнаас амрагаа аврах эмэгтэйн тухай) нь наад зах нь бараг 2000 гаруй жил өөрчлөгдөөгүй аж. Энэ явдал домог зүйчдийн анхаарлыг ихээр татаж шидэт домог хаанаас үүссэн бэ? гэдэг асуулт тавьсан нь домог зүйд судалгааны нэг шинэ ажил өрнөх шалтгаан болсон юм. Улмаар ийм асуултанд өгсөн өөр өөр судалгааны хариулт нь хамтын ухамсаргүй сэтгэл эртний хүмүүс яаж үүсэж ирсэн бэ?

³ Домог үлгэр. Монгол утга соёл 4. УБ., 2015, 27 дахь талд энэ тухай үзнэ үү

⁴ Мария Луиза фон Франц. Психология сказки.<http://www.ereading.link/book.php?book=143440>

⁵ Жишээ нь: Huxley, Aldous. The perennial philosophy. NY. 1945

⁶ Философийн шинжлэх ухааны доктор/Sc.D/, профессор Д.Дашпүрэв. Монголын философийн товч түүх. Редактор доктор, профессор Р.Дарьхүү. УБ., 2013, 34 дэх тал

гэдгийг ганц К.Г.Юнг биш, бас өөр олон судлаач тайлбарлахад багагүй ач холбогдолтой байж иржээ. Энд хэдэн цөөхөн судалгааг сонгон товч авч үзье.

Германы судлаач Теодор Бенфей. (Theodor Benfey, Kleinere Schriften zur Marchenfor-schung, Berlin, 1894): бүх үлгэр Энэтхэгт үүсээд Европод тархсан гэх үзлийг нотлох туршилтыг хийж эхэлсэн байна. А.Йенсен, Винклер, Э.Штукен(Alfred Jensen, H. Winkler, E. Stucken) гэх мэт судлаачид Бенфейгийн үзлийг хүлээн зөвшөөрдөггүй. Тэд: шидэт домог бол Вавилоноос үүсэлтэй бөгөөд Бага Азийн хойгоор дамжин Европод дэлгэрсэн гэж үздэг. Энэ таамаглалыг маш олон үзэл сургаалууд хүлээн зөвшөөрч иржээ. Ийнхүү энэ мэтчилэн судлаачид шидэт домогийн сэдвүүд давтагдсан гол шалтгаан нь шидэт домог нэг газар үүсээд чухамхүү бусад улс орнууд хуулбарлагдсан гэж үзэж байв. Тиймээс шидэт домог үүссэн улс орныг илрүүлэхийг зорьж байв. Гэвч цаашдын судалгаанууд шидэт домог нь нэг газраас үүсээд бусад улс оронд тархсан бус, харин улс орон тус бүрт шидэт домог үүссэн гэж үзэж байв. Жишээ нь: "Финийн сургуулийхан" гэж нэрлэгдэх чиглэлийн анхны төлөөлөгчид нь Каарле Крон, Антти Аарне (Kaarle Krohn и Antti Aarne) нар байв. Тэд нарын үзлээр шидэт домог анх үүссэн гэгдэх нэг улс орныг нэрлэж хэлэх боломжгүй юм. Янз бүрийн шидэт домог нь янз бүрийн улс оронд үүссэн гэж таамаглаж байлаа.

Гэвч XIX зуунд зарим эрдэмтэд өөр чиглэлд шилжжээ. Энд дурдагдах ёстой нэг хүн бол Мария Луиза фон Францын үзлээр Людвиг Лейстнер (Ludwig Laistner) юм. Тэрээр "Сфинксийн оньсого" (Das Rdtzel der Sphinx, Berlin, 1889) хэмээх ном бичсэн. Тэрээр шидэт домог болон ардын аман зохиол нь зүүднээс бий болдог гэсэн таамаглал дэвшүүлж байлаа. Түүний хамгийн их онцгойгоор анхаарал хандуулсан зүйл бол хар дарсан зүүд юм. Лейстер зүүд болон ардын аман зохиолын хооронд бэлгэдлүүд давтагдаж байгаа холбоог харуулахыг оролдсон. Тэгээд тэрээр маш сонирхолтой нотлох материалуудыг цуглуулсан. Угсаатан судлаач Карл фон дер Штейнен (Karl von der Steinen) « Төв Бразилаар аялсан аялал» (Voyage to Central Brazil) хэмээх номныхоо төгсгөлийн бүлэгт балар эртний хүний ид шид, ер бусын төсөөллийн ихэнхи хэсэг нь яагаад зүүднээс урган гардгийг тайлбарлахыг оролдсон. Өөрөөр хэлбэл ардын аман зохиолын үүсэл нь зүүдтэй холбоотой гэж үзэж байлаа. Тэрээр хэлэхдээ: балар эртний хүмүүсийн зан авирын онцлог нь зүүдийг бодит байдал гэж үздэг байлаа. Жишээ нь, балар эртний хүн зүүдэндээ өөрийгөө тэнгэр дээр байгаа бүргэдтэй ярилцаж байна гэж зүүдэлдэг. Харин өглөө нь тэрээр үүнийгээ зүүд биш харин болсон явдал, бодит зүйл байсан гэж үздэг хэмээн Карл фон дер Штейнен бичсэн байна.

Өөр нэг сохирхолтой онол нь Адольфу Бастиан (Adolf Bastian, Beitrage zur vergleichenden Psychologic, Berlin, 1868)-ын онол юм. Түүний үзлээр шидэт домог үүсэх гол нөхцөл нь түүний өөрийнх нь нэрлэснээр хүн төрөлхтний "анхны санаанууд(элементарные идеи)" юм. Түүний үзлээр "анхны санаанууд"-ын хуулбарыг хүн төрөлхтөн эзэмшиж байдаг байна. Энэ "анхны санаанууд" нэг хүнээс нөгөө хүнд дамждаггүй. Харин хүн бүрт төрөхөд нь угаас байдаг санаанууд юм. Вавилон, Энэтхэг гэх мэт улс орны үлгэрийн янз бүрийн хувилбар нь анхдагч санаанаас үүсэлтэй гэж тэрээр үзэж байв. Жишээ нь, Өмнөд далайн түүх гэх мэт. Ийм өвөрмөц онцлог бүхий түүхийг тэрээр үндэсний санаа (Volkergedanken) гэж нэрлэж байв.

Кант болон Лейбницын үзлийг Бастиан хооронд нь харьцуулж анхдагч санааны тухай хэд хэдэн тайлбарыг хийх гэж оролдсон. Тэрээр философийг эзэмшсэн болон сэтгэгч хэв маягийн хүмүүст санааны тухай онолоо хамааруулсан. Гэвч бид үүнийг хүлээн зөвшөөрдөггүй гэж Мария Луиза фон Франц бичсэн байдаг. Үүнд: Бастиан үргэлж санааны тухай шалтгааныг ярьж байсан. Бидний хувьд үүнийг хүлээн зөвшөөрдөггүй. Архетип гэдэг бол "анхдагч санаа" төдийгүй "анхдагч сэтгэл хөдлөл" (элементарная эмоция, анхдагч яруу найргын хэлбэрийн дүр, уран зөгнөл, бүр цаашилбал анхдагч импульс(хөдөлгөгч хүч) юм. Өөрөөр хэлбэл үйл хөдлөлийг хийж дуусгахад чиглэсэн зүйл байдаг. Архетип өөртөө сэтгэл хөдлөл, уран зөгнөл бас үйлдлийг багтааж байдаг. Гэвч Бастиан энэ бүгдийг өөрийн онолдоо авч үзээгүй юм хэмээн Мария Луиза фон Франц дүгнэн бичсэн байдаг.

Людвиг Лейстнер, Адольфу Бастиан, Карл фон дер Штейнен нарын үзлээс бид дүгнэлт хийвэл шидэт домог нь нэг улс оронд үүсээд бусад улс оронд хуулбарлагдсан биш, харин улс орон бүрт зэрэгцэн үүссэн гэж үзэх ёстой.

Энэхүү өгүүллийг бичигч миний бие энэ байр суурийг мөн баримталж байгаа болно. Харин тэдний ялгаа бол яг юунаас домог үүссэн бэ? гэдэг дээр буй. Гэвч тэдний авч үзсэн аргууд бүгд ухамсаргүй сэтгэлийн илэрлүүд байгаа юм. Эндээс шидэт домгийн давхцыг хялбархан тайлбарлаж болохоор байна. Учир нь шидэт домог бол хамтын ухамсаргүй сэтгэл, бүр тодруулж хэлбэл хамтын

ухамсаргүй сэтгэлийн нэн чухал элемент болох архетипийн бүтээл юм. Иймээс л улс орон бүр дэх шидэт домгийн сэдэв ижил байсан байдаг.

XX зууны эхээс шидэт домгийн дахин сэргэлтийн үе эхэлж Европын соёлын янз бүрийн хүрээг хамарсан үйл явц болжээ. Энэ үед шидэт домгийн тухай дараах байр суурь, үзэл санаа бүрэлдэн тогтжээ. Нэгдүгээрт, шидэт домог бол орчин үеийн нийгэмд ч гэсэн практик үүрэг гүйцэтгэдэг мөнхийн амьд эхлэл; хоёрдугаарт, шидэт домгийг мөнхийн давтамжийн тухай үзэлтэй холбон тайлбарлаж, шидэт домог дахь зан үйлийн шинжийг онцолсон; гуравдугаарт, шидэт домог ба зан үйлийг үзэл суртал ба сэтгэл зүйтэй, урлагтай адилтгасан зэрэг болно.

Сонгодог угсаатан судлал шидэт домгийг байгалийн хатуу ширүүн хүчинд автагдсан зэрлэг хүмүүсийн хорвоо ертөнцийг тайлбарлах шинжлэх ухаанч бус арга зам гэж үнэлж байсан бол шидэт домогт эерэгээр хандах шинэ хандлага XX зууны эхэнд бүрэлдэн тогтжээ. Энэ шинэ хандлагын үүднээс бол балар эртний нийгэм дэх шидэт домог нь хүн орчлон ертөнцийг шинжлэх ухааны ба шинжлэх ухааны бус аль аль байдлаар танин мэдэх арга хэрэгсэл төдий бус, харин түүхээс өмнөх далд бодит байдалд, овгийн соёлын уламжлалыг хадгалсан цэвэр практик үйл мөн. Шидэт домгийн бодит байдал нь түүхээс өмнөх үйл явдалд хамаарах бөгөөд зан үйл, түүний шид домын үйлээр дамжин үндэстэн ард түмний бодит байдал болж үлддэг гэсэн санааг манай зарим философич илэрхийлсэн байдаг.⁷

Францын философич, антропологич Л.Леви-Брюль (1857-1939), францын социологич, философич Э.Дюркгейм(1858-1917) нар шидэт домгийг хамтын сэтгэл зүй, социумын үүднээс авч үзсэн байдаг. Түүний үр дүн нь биехүний сэтгэлийн элементүүд, тэдгээрийн харьцааны тухай психоаналитик онол үүсэхэд тодорхой нөлөө үзүүлсэн аж. Нууц, далд элементүүд бол шидэт домгийн хамгийн үнэтэй зүйл мөн гэж Л.Леви-Брюль үнэлсэн аж.

XX зууны Оросын хэл шинжээч, философич А.Ф.Лосев (1893-1988)⁸ шидэт домог бол зохиомол, хуурамч, уран сэтгэмжит зүйл мөн хэмээн үзэх нь ихэнхдээ шинжлэх ухааны үзэл байдаг. Шидэт домогт угтаа тохиолдлын, хэрэггүй, зохиомол эсвэл уран сэтгэмжийн гэхээр зүйл огт байхгүй. Энэ бол жинхэнэ, маш тодорхой бодит байдал мөн. Шидэт домог бол зохиомол бодол бус, харин хамгийн тодорхой, хатуу чанд бүтэцтэй зүйл юм. Цэвэр хийсвэр сэтгэлгээ шидэт домгийг бүтээхэд хамгийн бага хэмжээгээр оролцдог. Шидэт домгийн ухамсар бол хувь, санаалаг сэтгэхүй биш. Харин илүү эрчимтэй, бараг сэтгэл хөөрлийн шинжтэй, ид шидтэй хил залгадаг ухамсар юм гэж бичсэн байдаг.

А.Ф.Лосев хожим үеийн бүтээлүүддээ өөрийнхөө өвөрмөц философи үзлийг марксизмтай ойртуулж холбохыг чармайдаг болсон тухай судлаачид үнэлдэг нь шидэт домгийн тухай үзлээ биехүний тухай марксист үзэлтэй холбох гэж тэрээр зорьсонд илэрдэг. Үүнд: шидэт домог бол өөрийгөө нээж буй “жинхэнэ ахуй” мөн. Тиймээс шидэт домог ямагт биехүнлэг байдаг. Нөгөөтэйгүүр бие хүн бол шидэт домог байдаг. Энэ юу гэсэн үг вэ? гэвэл: бие хүн бол шидэт домгийн ухамсрын үүднээс утгатай ба хэлбэржсэн байдаг. Мөн үүнчлэн түүх ба хийсвэр биш, харин биехүнлэг байдаг. Тийнхүү А.Ф.Лосев амьдралтай, улмаар түүхтэй шидэт домог ойр байдаг гэж үзжээ.

Шидэт домог хэзээ үүссэн бэ? гэдэг асуултанд одоогоор хүн төрөлхтөн хариулт өгч чадаагүй байна. Гэсэн хэдий ч эртний египетийн папирос цаасан дээрх болон чулуун бичээст хөшөөнөөс шидэт домгийг олж илрүүлснээрээ түүхийн нэн эртний үерүү холбогдох боломж нээгджээ. Эдгээр домгийн хамгийн алдартай нь ах дүү Анупе(грек. Анупис), Бате хоёрын үлгэр юм. Гэхдээ ах дүү хоёрын тухай бусад шидэт домогт Анупе ба Бате хоёрын домогтой адил үйл явдал өрнөдөг. Европын бүх орны шидэт домгоос үүнийг харж болно. Эндээс юу анхаарал татаж байна вэ? гэхлээр 3000 жилийн тэртээгээс бичгээр уламжлагдаж ирсэн шидэт домог түүнээс хойш бараг өөрчлөгдөөгүй байна⁹. О.Шмидт “Бурханы гарал үүслийн тухай (Der Ursprung der Gottesidee)” гэдэг зохиолдоо бичихдээ: Христийг төрөхөөс өмнөх буюу нэн эртний үеийн шидэт домгийн хэлбэр нь өөрчлөгдөөгүйгээр өдийг хүрчээ гэсэн байна.

⁷ Жишээ нь энэ тухай: С.Соёлмаа. – Орчин үеийн философи дахь домгийн онтологи асуудалд. Философи, шашин судлал. №15 (391), УБ., 2014, 110 дахь талд үзнэ үү

⁸ А.Ф. Лосевоос энэ өгүүлэлд ашигласан бүтээл: Алексей Феодорович Лосев. Миф, число, сущность. М., 1994. Диалектика Мифа. Миф-развернутоё магическое имя.

⁹ Мария Луиза фон Франц. Психология сказки. <http://www.ereading.link/book.php?book=143440>

Мария Луиза фон Франц шидэт домог дээр үндэслэн К.Г.Юнгийн онолыг цааш нь авч үзэн хөгжүүлсэн юм. Тэрээр “Үлгэрийн тухай сэтгэл зүй” хэмээх номныхоо 7 дугаар бүлэгтээ К.Г.Юнгийн боловсруулсан “анима”, “анимус” хэмээх ойлголтыг авч үзсэн байдаг.

Сүүдэр хамтын ухамсаргүй сэтгэл (The shadow) гэдэг ойлголтыг К.Г.Юнг боловсруулсан байдаг. Энэ бол сексийн (sex) ба зөн мэдрэмжийн (instincts) амьдралд холбогдог ойлголт юм. К.Г.Юнгийн үзэж байгаагаар сүүдэр хамтын ухамсаргүй сэтгэлтэй холбогдох хоёр чухал ойлголт байдаг нь анима ба анимус юм.

К.Г.Юнг “анима” ба “анимус” гэдэг хоёр ойлголтын тусламжтайгаар биехүн эрэгтэй юмуу эсвэл эмэгтэй хүний дүрд хэрхэн тогтлож байдгийг тайлбарласан. Түүний тайлбарласнаар ихэнхи хүмүүс физик биеийнхээ хүйсийн дүрээ ямар байхыг шийдсэн байдаг. Тэд бие махбодийнхоо утгаар эрэгтэй эсвэл эмэгтэй байдаг. Гэхдээ тэрээр З.Фройд, А.Адлер нартай адилаар бид бүгдэд Bisexual¹⁰ шинж байдаг гэж үзсэн. К.Г.Юнгийн үзэж байгаагаар хүний нийгмийн амьдрал нь ураг, хээл шиг эхэлдэг. Энэ үед (урагийн үед) секс эрхтэн, өөрөөр хэлбэл хүйс ялгагдаагүй байдаг. Аажмаар даавар, горманы нөлөөлөл доошлоход эрэгтэй, эсвэл эмэгтэй болдог. Бидний нийгмийн амьдрал нялх хүүхдийн амьрал шиг эхэлдэг. Бид бүхэн нийгэмтэй анх харилцахдаа эрэгтэй хүйс, эмэгтэй хүйсээр аль алианаар ханддаг. Нэн даруй удалгүй, эдгээрт нийгмийн нөлөөлөл доошилж ягаан, эсвэл хөх болж аажмаар эрэгтэй хүн, эмэгтэй хүн гэсэн сэтгэлийн хэв маягийг өөрсөддөө бий болгодог.¹¹ “Анима” гэдэг бол эрэгтэй хүний хамтын ухамсаргүй сэтгэлийн эмэгтэйлэг шинжийг хэлдэг. “Анимус” гэдэг бол эмэгтэй хүний хамтын ухамсаргүй сэтгэлийн эрэгтэйлэг шинжийг хэлнэ гэж К.Г.Юнг үзэж байлаа. “Эрэгтэй хүн бүр өөртөө мөнхийн эмэгтэй дүрийг агуулдаг бөгөөд энэ нь тодорхой нэгэн эмэгтэй бус байдаг. Энэ дүр бол эмэгтэй хүйсийн бүхий л туршлагыг агуулсан “хамтын ухамсаргүй сэтгэл” буюу ул мөр юм. Энэ днь ухамсаргүй сэтгэл байдаг учраас эрэгтэй хүн өөрийн “дурлалт” эмэгтэйг ухамсаргүй сэтгэлээрээ бүтээдэг байна”.¹² К.Г.Юнгийн үзлээр эх нь хүүдээ, эцэг нь охиндоо Анима ба Анимус хөгжихөд чухал нөлөө үзүүлдэг бөгөөд ер нь эцэг эхийг оролцуулан эсрэг хүйстэнтэйгээ харилцах харилцаанд Анима ба Анимусын дүр бүрэлдэх явц хүчтэй нөлөөлдөг байна. Энэ нь бодгалийн зан байдалд их нөлөөлдөг ажээ. Ерөнхийдөө бол анима болон анимус нь хамтын ухамсаргүй сэтгэлийг бидэнд дамжуулагч юм. Судлаачдын тогтоосноор янаг амрагийн амьдралд энэхүү хамтын ухамсаргүй сэтгэл маш их нөлөөтэй байдаг. Хүн бүрт хүйсийн шинж байдаг. Гэвч түүнийгээ бид танин мэддэггүй байна. Учир нь, К.Г.Юнгийн үзлээр бид өөрсдийн мөн чанарыг бүрэн танин мэдэж чаддаггүй. Үргэлж л өөрсдийнхөө тал хагасыг л ажиглаж, хяналтандаа байлгадаг. Бидний мэдрэхгүй байгаа нөгөө тал нь бурханлаг шинжтэй. Анхны харцаар дурласан тэр үедээ бид нар юуг мэдэрдэг вэ? гэхлээр бид нар яг тэр агшинд анима ба анимусын хамтын ухамсаргүй сэтгэлийг мэдэрдэг ажээ.

Мария Луиза фон Франц бичихдээ: ёс зүйн хувьд бид бүгдээрээ сүүдрийн үзэгдэлд ордог нь зайлшгүй асуудал юм. Ихэнхдээ өөр нэг “дотоод хэлбэр” хүмүүст бий болсон байдаг. Бидний эрэгтэй хүн гэж харж байгаа тэр хүн өөрийн ухамсаргүй сэтгэлдээ эмэгтэй хүнийг агуулж, түүнийгээ харуулж ч байдаг. Эмэгтэйчүүдийн хувьд ч өөртөө эрэгтэй хэлбэрийг бас агуулж байдаг. Цөөхөн тохиолдолд энэхүү хоёрдох бэлгэдлийн чанараараа харагддаг хүмүүс байдаг. Эмэгтэй болон эрэгтэй хүнд байгаа энэхүү хэлбэрүүдийг К.Г.Юнг “анима ба анимус” гэж нэрлэдэг гэсэн буй.

“Анима”-гийн гол шинж бол эмэгтэй хүний сэтгэлийн хэлбэрийг дотооддоо агуулахыг хэлнэ. Үүнийг умард туйлын овог угсааны эксимонс хүмүүс болон бөө нараас харж болно. Энэ бол анимагийн хамгийн сонгодог жишээ юм. Тэдний зарим нь өөрийн дотор байгаа эмэгтэйлэг шинжийнхээ тухай зарлан мэдүүлэхдээ тэд эмэгтэй хувцас өмсөх, эсвэл гадуур хувцсан дээрээ эмэгтэй хүний хөхийг дүрслэдэг.

Эрэгтэй хүнд байгаа анимагийн гол шинж нь бол хувь хүний хувьд түүний эхийнх нь хэлбэр юм гэсэн К.Г.Юнгийн тайлбарыг Мария Луиза фон Франц хүлээж аваад бичихдээ: аюултай байдлыг мэдрэх, гомдол, итгэлгүй байх, урам хугарч шантрах, цухалдах нь анимагийн нэг хэсэг. Хэрвээ тэр ухаарч байгаа бол энэхүү сөрөг шинж нь эхийнх нь түүнд нөлөөлсөн нөлөөлөл юм. Үнэндээ бол тэр энэ сөрөг шинжийг даван туулснаараа тэр эрэгтэй хүний хүчтэй болж чадна. Сэтгэлд байгаа эх-анимагийн сөрөг хэлбэрийг эрэгтэйчүүд төгсгөхгүй бол тэд нар эцэс төгсгөлгүй “Би- юу ч биш.

¹⁰ Аль ч хүйстэнд татагддаг. Хоёр хүйсийн эр, эм аль алинтай нь харьцдаг, дурладаг шинж

¹¹ Jung. C.G. Analytical psychology: its Theory and Practice. The Tavistock lectures. London a Neneley, 1968. –www.google.mn.Jung. C.G

¹² См. Об этом напр.: Психология личности. Под. Ред. Д.Я. Райгородский. Самара., 2000. I том. с. 126

Юу ч ямар ч утгагүй. Бусад бүх зүйл үүнээс ялгаатай байдаг. Надад юу ч таалагдахгүй байна” гэж гунигласаар байх болно. “Анимагийн сэтгэл санаа” нь эрэгтэй хүн айх өвчинөөр өвдөх, гуниглах, тамир тэнхээгүй байдлын эх үндэс шалтгаан нь болдог. Бүхий л амьдралыг харанхуй, баргар байдлаар ихэнхдээ хардаг. Ийм харанхуй, баргар сэтгэл санаа нь эрэгтэйг амиа хорлоход нь хүргэдэг. Дараа нь анима бол үхлийн демон(адын тэнгэр) болдог гэж Мария Луиза фон Франц үзэж байлаа. Энэ байдлыг Коктогийн бичсэн “Орфей” гэдэг кино харуулдаг гэсэн буй.

Мария Луиза фон Франц бас Сибирь нутгийн нэгэн үлгэрийг бүтээлдээ дурдаад тэр үлгэр бол анимагийн эвдэн сүйтгэгч хүчний нэг хурц жишээ мөн гэж дүгнэсэн байдаг. Үүнд: нэгэн удаа залуу анчин голын нөгөө талд байгаа харанхуй ойгоос нэгэн сайхан эмэгтэй гарч ирэхийг харав. Тэр эмэгтэй түүнийг гараараа даллан дуулж эхлэв:

Залуу анчин минь над руу ир. Би чамайг яах ч гүй. Би чамайг тэврээ. Тэврүүлээч. Хүрээд ир, ирээч. Миний гал голомтын эзэн болооч. Яг одоо ирээч анчин минь.

Залуу анчин хувцсаа тайлж гол руу орж түүн рүү сэлэв. Гэтэл эмэгтэй гэнэт түүнийг шоолон хорсолтойгоор инээв. Залуу анчин өөрийн хувцас руугаа эргэн сэлсэн боловч хүйтэн голд живж үхэв. Энэ үлгэр бол чухамдаа анимагийн бэлгэдлийн тухай үлгэр болно. Хайрын тухай хоосон мөрөөдөл, эхийн халуун дотно сэтгэл гэх мэт дур хүслүүд нь анимагийн бэлгэдлүүд юм. Хэзээ ч биелшгүй, бүтэшгүй мөрөөдөлтэй хөөцөлдснөөр анчин усанд живж байна. Анимаг даван гарахгүй бол хайрын тухай хоосон мөрөөдөл, дур хүсэлд автаж, энэ нь түүнийг усанд живүүлж орхино. Энэ бол түүний бодит байдал юм.

Удган эсвэл увьдастай эмэгтэй бол анима (эрэгтэй хүний сэтгэл зүйд байгаа эмэгтэйлэг шинж)-ийн хэлбэрүүдийн нэг нь юм. Энэ бол ертөнцийн оюун ухаан(ухамсаргүй сэтгэл) болон “харанхуй хүч”-ний хооронд оршиж байдаг эмэгтэй юм. Энэхүү увьдастай эмэгтэйг XVII зуунд чөтгөр, демон(адын тэнгэр) гэж дүрслэж байв.

Бүгдийг үнэгүйдүүлэх, хорсол, хорон санаа гэх мэт анимагийн сөрөг шинжийн хэлбэрүүдийг эрэгтэй хүн биехүнийхээ үүднээс илэрхийлж байдаг. Дорнын бүхий л түүх домогт эмэгтэй хүнийг “аюултай, хортой” хүүхэн хэмээсэн байдаг. Даашинзандаа хор эсвэл зэвсэг нууж байгаад өөрийн янаг амрагаа анхны шөнөө алж үгүй хийдэг. Энэ бол сайхан түүний(эмэгтэй хүний) гол шинж юм. Эмэгтэй хүний өрөвдөж хайрладаггүй, хүйтэн энэ дүр төрх нь байгалийн өөрийнх нь аймшигтай шинж мөн. Европод ч гэсэн анимаг эмгэн шуламын байдлаар хурц илэрхийлсэн байдаг. Харин XVI зууны германд “хорлогч шидтэн адуучин” гэж түүнийг нэрлэсэн байдаг.

Үүнээс гадна анимагийн нийтлэг, өвөрмөц онцлог шинжид эхийн сайн, эерэг шинж бас багтдаг. Үүний үр дүнд анима бол эрхи танхил эмэгтэй шиг болдог. Нэг бол тэр нь залуухан эмэгтэй шиг болдог. Учир нь тэр эрэгтэй анимагаа ялах, дийлэх аргаа олоогүй байдаг. Анима төрлийн эрчүүд зарим тохиолдолд эмзэг сэтгэлтэй, гомдомтгой, гэрээс гардаггүй хөгширсөн эмэгтэй шиг байдаг. Эрэгтэй хүнд бий болсон энэ мэт анимагийн дүр төрх нь түүний оюун ухааныг эвдлэх тоглоом, тэр хүнийг амьдралаас уйдаход хүргэгч гэж Мария Луиза фон Франц дүгнэсэн байдаг.

Нилээд тохиолдолд анима нь эротик уран зөгнөл хэлбэрээр илэрдэг бөгөөд тухайлбал эрэгтэй хүн стриптиз, порно кино гэх мэт зүйлстэй холбоотой фотографии үзэж, өөрийн фантаз мөрөөдөлдөө живдэг. Энэ нь өөрт байгаа анимагаа даван дийлж чадаагүйгээс үүсэлтэй сэтгэлийн эмгэг мөн гэж Мария Луиза фон Франц дүгнэжээ.

Эрэгтэй хүн дутуу байгаа, хангагдаагүй мэдрэмжээ бусадтай бүдүүлэг, албадлагын хэлбэрээр харилцаж нөхдөг. Ийнхүү тэдний мэдрэмж амьдралд нялхаараа хэвээр л үлддэг. Энэ бол анимагийн бүдүүлэг, болхи тал юм. Эрэгтэйчүүд дутмаг хэрэгцээгээ хангахдаа өөр бусад мэдрэхүйгээ албадаж харилцаанд ордог. Түүний мэдрэхүй амьдралд нялх хэвээрээ үлддэг гэж Мария Луиза фон Франц бас дүгнэсэн байна.

Ийнхүү аниматай холбогдуулж Мария Луиза фон Францийн хийсэн тайлбарууд нь ухамсаргүй сэтгэл бол сайн сайхан ба муу муухай аль аль үйлдэлд холбогддог гэсэн психоаналитик дүгнэлт хийх нэг бололцоог бүрдүүлсэн ажээ.

Эрэгтэй, эмэгтэй хүмүүст илэрдэг анима, анимус хоёр хэлбэрийн тухай К.Г.Юнгийн тайлбарын дагуу Мария Луиза фон Франц бичихдээ: анх удаа харсан эмэгтэйдээ тэр даруй гэнэт дурлах шалтгаан нь эрэгтэйд буй анимагаас үүдэлтэй байдаг. Өөрөөр хэлбэл анхны харцаар дурлах шалтгаан нь анима юм. Тэрээр (эрэгтэй) өөрийн хайр дурлалдаа үнэхээр үхэнц, сул дорой, арчаагүй ханддаг байдал нь түүний бүхий л амьдралд ул мөрөө үлдээсэн байдаг. Үүнийг гаднаас нь ажиглан харахад үнэхээр солитой юм шиг харагддаг. Юуны өмнө “дур булаам” эмэгтэйд татагдах нь анимагийн тусгал юм гэсэн байдаг.

НОМ ЗҮЙ

1. Домог үлгэр. Монгол утга соёл 4. УБ., 2015
2. Мария Луиза фон Франц. Психология сказки. <http://www.ereading.link/book.php?book=143440>
3. Huxley, Aldous. The perennial philosophy. NY. 1945
4. Философийн шинжлэх ухааны доктор/Sc.D/, профессор Д.Дашпүрэв. Монголын философийн товч түүх. Редактор доктор, профессор Р.Дарьхүү. УБ., 2013
5. Jung. C.G. Analytical psychology: its Theory and Practice. The Tavistock lectures. London a Neneley, 1968. –www.google.mn.Jung. C.G
6. См. Об этом напр.: Психология личности. Под. Ред. Д.Я. Райгородский. Самара., 2000. I том. с. 126

ABSTRACT

The myth of some nations, especially, the result of studying similar content meaning of myths importantly stimulated to become psychoanalytic philosophical theory and K.G Jung's theoretical concepts that is about collective unconsciousness mind.

K.G Jung also explains: Firstly the myths is identified by archetype, in other words, the specific type of archetype is reflected by the myths. In this paper, the idea of Maria Luisa, French, a follower of K.G Jung's psychoanalytic theory, is expressed widely.